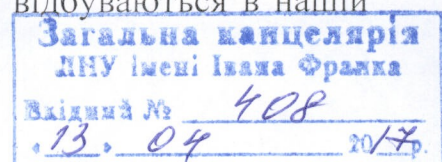

ВІДГУК
офіційного опонента
Костюка Михайла Петровича
на дисертацію Мельничук Ольги Вікторівни
«Німецько-українське співробітництво у гуманітарній сфері
(1990-і рр. – поч. ХХІ ст.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Останні три роки сучасної української історії яскраво засвідчили, що питання гуманітарної безпеки держави є однією з важливих складових національної та державної безпеки в цілому. Її недооцінка чи й навіть нехтування призводить до важких наслідків, що особливо чітко проявилось в умовах нинішньої «гібридної війни», яку Росія цілеспрямовано веде не лише проти України, але й проти усталеної у світі після Другої світової війни системи європейської та глобальної безпеки.

Наскрізною складовою російської агресії стала інформаційна війна, яка розпочалася ще задовго до подій 2014 року. Саме цей складник став ключовим у боротьбі за оволодіння не лише свідомістю жителів Росії та України, але й громадян усього світу з метою формування у них такого образу подій, який вигідний кремлівському керівництву і який виправдовує анексію Криму та агресію на Сході України. Саме в цьому контексті однією із вагомих складових, які покликані протидіяти російській дезінформації та пропаганді, є налагодження якомога ширших контактів України з іншими державами світу в усіх сферах суспільно-економічного життя, в тому числі й гуманітарній. Зважаючи на беззаперечне лідерство ФРН у Європейському Співтоваристві, гуманітарні взаємовідносини України з Німеччиною мають надзвичайно важливе значення в політиці нашої держави. Саме вони дають можливість отримання безпосередньої і правдивої інформації широким верствам німецьких громадян про суть тих подій, які відбуваються в нашій

країні, що, в свою чергу, сприяє формуванню об'єктивних оцінок та висновків, а також відповідного ставлення до них.

Саме з огляду на сказане вище не викликає заперечень актуальність теми, обраної Ольгою Вікторівною Мельничук для дисертаційної роботи. Актуальний вибір теми, в свою чергу, дозволив дослідниці забезпечити й новизну одержаних результатів, значна частина яких зафіксована й оприлюднена вперше. Особливо це стосується сфер кінематографічного, театрального та музичного мистецтва, а також літературної та інформаційної співпраці обох країн. Крім цього, цілий ряд попередніх наукових висновків та результатів інших досліджень були уточнені і набули подальшого розвитку. А якщо зважати на події останніх років, то дисертаційна праця є особливо важливою з погляду практичного значення отриманих результатів і не лише для оцінки німецько-українського співробітництва у гуманітарній сфері за останні 25 років. Більш важливими вони є для використання у науковій та навчально-освітній сфері, а також у діяльності різних державних та громадських структур обох країн з метою посилення інтенсивності та досягнення більш ефективної культурної взаємодії між Україною та ФРН на всіх рівнях вже у найближчій перспективі.

Досягненню таких вагомих результатів сприяло вміння дослідниці чітко сформулювати загальну мету наукової роботи та її конкретних завдань, розробити логічно обґрунтовану структуру, чітко визначити і дотриматись хронологічних та територіальних рамок, а також ефективно скористатись відповідним методологічним інструментарієм і понятійно-категоріальним апаратом. В кінцевому результаті це дало можливість дисертантці здійснити завершене комплексне дослідження.

У вступі Ольга Мельничук науково обґрунтувала актуальність та новизну вибраної теми, сформулювала мету і завдання дослідження, означила його хронологічні та територіальні межі, вказала найефективніші методи проведення. Причому робота демонструє вміння дослідниці використовувати різні методи дослідження, як загальнонаукові, так і

спеціальні. Показані також практичні сфери застосування отриманих результатів, а також зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами. Варто зазначити, що дослідження проведене в рамках наукової теми кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського університету імені Лесі Українки «Соціально-економічні та політичні проблеми європейської історії».

У першому розділі дисертантка проаналізувала історіографію та джерельну базу дослідження. До науково-історіографічного аналізу нею залучено значний масив опублікованих праць як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Доцільним в роботі є спроба аналізу історіографії за проблемно-тематичним принципом з поділом її на українську та зарубіжну. Зокрема, аналізуючи праці зарубіжних фахівців, дослідниця не обмежилась лише працями німецьких істориків, але й проаналізувала нечисленні на дану тему роботи російських та білоруських авторів. За результатами аналізу наукових праць українських дослідників авторка слушно зауважує, що серед різних галузей дослідження українсько-німецьких відносин за останні двадцять п'ять років стала й гуманітарна сфера, але лише за окремими культурними напрямками (с.40). Глибина їх досліджень досить різна, а чимало аспектів взагалі залишилося поза увагою науковців. Разом з тим узагальнювальних комплексних праць, присвячених українсько-німецькому співробітництву в гуманітарній сфері на сьогодні немає. Позитивним є й те, що дослідниця обґрунтувала саме такий стан вивчення окресленої проблеми у вітчизняній історіографії (с.41). Не викликає заперечень і думка Мельничук О. В. про те, що німецькі історики торкались, в основному, лише тих аспектів сучасної української історії, які привертали увагу світової громадськості (с.41).

У цілому ж аналіз даного питання засвідчив ґрунтовну обізнаність дисертантки як з вітчизняною, так і з зарубіжною історіографією досліджуваної теми.

Досить широко представлена у роботі джерельна база. Джерела не лише різноманітні за походженням, але й за змістом. Основу їх складають архівні матеріали, серед яких особливо цінними є документи українських архівів, зокрема Галузевого державного архіву МЗС України та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Важливою складовою джерельної бази є й документи німецьких державних та недержавних установ, що суттєво доповнює загальний зміст двосторонніх українсько-німецьких відносин. В основу дослідження покладені й опубліковані документи, зокрема, різного роду двосторонні угоди, що укладались між Україною та ФРН як на міждержавному, так і на регіональних рівнях, а також матеріали, опубліковані у відповідних збірках документів. Суттєво доповнюють джерельну базу періодичні видання, статистичні відомості, аналіз публічних виступів та інтерв'ю політиків, дипломатів, державних службовців, громадських діячів та керівників культурно-освітніх установ обох країн. Не обійшла увагою дослідниця і електронні джерела. Загальний список джерел склав 221 позицію. Слід зауважити, що вагома їх частка введена до наукового обігу вперше.

Вважаємо, що глибокий аналіз історіографії теми, використання широкого масиву вже відомих і нових архівних джерел, їх фаховий критичний аналіз з використанням відповідних методологічних засобів до вивчення історичних явищ та процесів дало змогу Мельничук О. В. досягти максимальної повноти розкриття теми дисертації, її мети та вирішити поставлені завдання.

Другий розділ дисертаційної роботи присвячений загальному аспекту культурних контактів у системі міждержавних відносин ФРН та України у досліджуваній період. Абсолютно логічно і доцільно дослідниця розпочала аналіз цього питання з історії німецько-українського культурного співробітництва. Адже це той історичний фундамент, на основі якого будуються сучасні взаємини між двома країнами. Відзначивши, що

двосторонні контакти України і Німеччини мають більш як тисячу років, дослідниця справедливо зауважує, що на різних етапах історії на їх зміст впливали чинники різного характеру (с.43). Абсолютно переконливо в роботі відзначено вплив на розвиток українсько-німецьких взаємин масової німецької колонізації в різних регіонах України та вказано на появу у європейській політиці так званого «українського питання» (с.46). Не обійшла увагою дисертантка й непрості періоди двосторонніх взаємин Першої та Другої світових воєн (с.47-48, 51-52). Відзначено в розділі й факт становлення Німеччини у міжвоєнний період як одного з провідних центрів української політичної еміграції (с.49). Що ж стосується післявоєнних десятиліть, то на конкретних прикладах переконливо показано активізацію діяльності української діаспори у Західній Німеччині (с.52).

Логічним продовженням аналізу історії німецько-українських відносин є розділ, присвячений їх розвитку на сучасному етапі. Заслуговує позитивного відзначення намагання дослідниці не просто зафіксувати певні події і явища цього процесу, а розглянути їх у взаємозв'язку з важливими внутрішньо- та зовнішньополітичними подіями, на фоні яких розвивалося українсько-німецьке співробітництво, а також виокремити загальні риси двосторонніх взаємин.

Зауваживши, що з початку 90-х років ХХ ст. взаємини між Україною та ФРН вийшли на якісно новий рівень і набули характеру міждержавних, Мельничук О. В. вмотивовано аргументує, що саме перший їх етап став доленосним в історії обох держав (с.54). Привертає увагу вміння дослідниці вказувати на знакові події сучасного етапу розбудови двосторонніх відносин, відзначати його позитивні та негативні сторони, помічати зміни та з'ясовувати їх причини, не просто констатувати появу відповідних новостворених інституцій, але й критично аналізувати їхню діяльність. Заслуговує й позитивного відзначення намагання автора аналізувати українсько-німецькі взаємини не лише у двосторонньому форматі, але й у багатосторонньому – у рамках відносин Україна – ЄС (с.62).

Не викликає сумніву і висновок дослідниці про багаторівневість української-німецьких відносин на сучасному етапі, а також вагомий вплив на них міжнародних подій, внутрішньополітичної та економічної ситуації у кожній з держав, що інколи створювало кризові ситуації, призводило до нестабільності, а іноді й до регресу. Вважаємо доцільною у роботі спробу автора дати власний варіант періодизації сучасних українсько-німецьких відносин, при тому, що вона відзначила відсутність у цьому плані єдиного підходу серед фахівців, що може бути предметом подальшої дискусії (с.62-63, 77).

Логічним, на нашу думку, є включення до третього розділу питання про організаційно-правові та інституційні засади двосторонньої культурної співпраці. Варто погодитися з думкою про те, що сучасні українсько-німецькі взаємини отримали ґрунтовну законодавчо-правову базу та інституційне оформлення. Цілком справедливо відзначено, що особливо активно вони розвивалися на державному рівні, хоча досить динамічним був і недержавний рівень двосторонніх взаємин (с.76). До того ж у роботі це підтверджено цілим рядом переконливих прикладів. Заслуговує на увагу й висновок дисертантки про те, що співпраця у форматі Україна – ЄЕС, з одного боку, дещо ускладнила інституційний механізм двосторонньої співпраці, проте, з другого, розширила сфери і форми співробітництва, в тому числі й гуманітарного.

Освітнє та науково-технічне співробітництво Німеччини та України висвітлено автором дисертації у третьому її розділі. Розпочинається він аналізом двосторонніх взаємин найважливішої гуманітарної складової для будь-якої країни – сфери освіти. Причому, як справедливо зауважує дослідниця, ця сфера розвивається динамічно і постійно набуває нових якісних форм (с.79). Крім цього, вона наводить достатню кількість прикладів, які переконливо засвідчують, що двостороння освітня співпраця дійсно розвивається, причому, на різних рівнях і має найрізноманітніші форми.

Найактивніше вона відбувається на рівні вищої школи, де кількісні та якісні показники особливо переконливі. Хоча співпраця відбувається і в сферах професійно-технічної освіти, системі шкільної освіти, бібліотечної справи та інших. Дисертантка справедливо звернула увагу на те, що особливо високою є активність контактів України у сфері науки і освіти з Баварією, відзначивши особливу роль Українського Вільного Університету. (с.83-84). Як позитивний факт відзначено дослідницею діяльність щорічного семінару «Ukrainikum». Торкнулась вона й проблеми скорочення українознавчих студій у ФРН, що стало негативним явищем у сфері двосторонніх гуманітарних контактів (с.85-86).

Другий структурний підрозділ третього розділу є логічним продовженням попереднього і торкається аспектів наукового та науково-технічного співробітництва України та ФРН. Автору дисертації вдалося не лише зробити закономірний висновок про те, що українсько-німецька взаємодія охоплює різноманітні наукові напрямки, але й підтвердити її особливо переконливими прикладами, зокрема у сфері україністики та германістики, проведення спільних наукових конференцій, археологічних експедицій та ін. (с.99-102), обміну теоретичним та практичним досвідом у сфері права та реформування державної служби (с.103-104), у сфері медицини (с.104-106) та ряду інших. Особливий акцент дослідниця зробила на прикладі сфери вивчення і охорони навколишнього середовища, де частка німецької фінансової допомоги є надзвичайно вагомою і потрібною для України (с.107-111). Закономірним став її висновок про те, що цей напрямок двосторонніх взаємин позначився значною інтенсифікацією, що сприяло взаємному збагаченню практичного досвіду науковців обох країн.

Доцільним, на нашу думку, виділення окремої частини третього розділу, присвяченої діяльності наукових товариств та інститутів. Власне це та царина, у якій українська сторона має унікальну можливість багато чому повчитися та запозичити, розбудовуючи власну гуманітарну сферу. Адже освітньо-науковий сектор та міжнародне співробітництво ФРН значною

мірою підтримуються діяльністю різноманітних організацій, які мають різні джерела фінансування. Як позитивний аспект роботи Мельничук О. В. слід відзначити, що вона наголосила на визначальній ролі Федерального міністерства освіти та науки (ФМОН) як координатора всіх видів наукових досліджень та міжнародного співробітництва ФРН, а також показала форми діяльності найефективніших наукових організацій, зокрема DFG, ДААД, Інституту Гете, ТДК (с.113-116), а також німецьких партійних політичних фондів в Україні (с.117-118).

Варто погодитись і зі справедливим зауваженням дослідниці про певну «асиметричність» у двосторонньому співробітництві України та ФРН, а також з її висновками про те, що у секторі гуманітарного співробітництва між двома країнами найбільш динамічно розвивались освітня та науково-технічна сфери (с.121). До того ж, саме вони сприяли залученню додаткового фінансового капіталу в українську економіку та долученню вітчизняних фахівців й адаптації освітньо-наукових інституцій України до загальноєвропейського освітнього простору (с.123).

Співпраця України та Німеччини у сфері культури та мистецтва стала об'єктом дослідження у четвертому розділі дисертації. Аналіз взаємних контактів у літературній царині дав можливість дослідниці показати вагому роль у процесі популяризації літератури обох країн перекладачів (с.124-125), письменників (с.126-127), видавництв (с.125-126) та відповідних культурних форумів (с.127-131), відмітити специфіку уподобань німецького читача (с.126), вказати найбільш читабельних у Німеччині сучасних українських літераторів. Водночас справедливо відзначено існування проблеми перекладу наукової літератури та вказано на малу кількість німецьких видавництв, які цікавляться українською літературою, що значною мірою пояснюється відсутністю достатньої кількості кваліфікованих перекладачів (с.126).

Досить широко і переконливо показано дослідницею різноманітність двосторонніх контактів у сферах музичного, хореографічного, театрального мистецтва та кінематографу.

Логічним та органічним продовженням аналізу двосторонніх культурних контактів в роботі є широка і переконлива характеристика художньо-виставкової співпраці двох країн. Хоча дослідниця справедливо зауважує про складність аналізу цього напрямку, зважаючи на широке розмаїття творчих напрямків і течій та велику кількість авторів (с.147).

Як позитивний момент у четвертому розділі роботи слід відзначити спробу дослідниці проаналізувати складне й актуальне питання реституції культурних цінностей. Вона справедливо зауважує, що переговори щодо повернення конкретних об'єктів досить складні, але вже є позитивні приклади їх завершення, хоча наступальну позицію тут займає німецька сторона (с.156).

Зважаючи на невинне зростання у сучасному світі ролі засобів масової інформації, цілком виправданим є виділення дослідницею питань медійного співробітництва ФРН та України окремим структурним підрозділом четвертого розділу. Особливо актуальним є аналіз цього аспекту двосторонніх взаємин в умовах «гібридної війни» Росії проти України. Поряд із висвітленням низки позитивних прикладів ефективного співробітництва українських та німецьких журналістів, Мельничук О. В. справедливо вказала й на цілий ряд негативних моментів у діяльності німецьких ЗМІ, наслідком яких є те, що уявлення про Україну у Німеччині досить поверхневі, фрагментарні і переважно негативні. Важливо й те, що дослідниця не лише проаналізувала причини такого стану речей, але й сформулювала рекомендації щодо шляхів їх усунення.

Загалом аналіз дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що Мельничук Ольга Вікторівна провела цікаве і ґрунтовне комплексне дослідження широкого аспекту німецько-українського гуманітарного співробітництва за останні 25 років. Високий фаховий рівень дисертації переконливо показав, що дисертантка вміє успішно вирішувати поставлені наукові цілі. Фундаментальний та глибокий аналіз досліджуваної теми дав їй

підстави обґрунтувати цілий ряд чітких і аргументованих висновків, що засвідчує її професійну сформованість як науковця (с.177-185).

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу здобувача наукового ступеня, маємо підстави висловити окремі зауваження і побажання:

1. Вважаємо, що у першому розділі дослідження варто було б розширити бібліографічний перелік сучасних українських та німецьких дослідників, які займалися питаннями дослідження історії німецької національної меншини в Україні, а також залучити для аналізу документи та матеріали таких організацій, як РНУ, Міжнародної громадської організації «Товариство німців України – «Відергебурт», а також тих матеріалів, які зберігаються у німецьких архівах.

2. Аналізуючи витоки українсько-німецького культурного співробітництва, доцільно було б ширше продемонструвати культурний вплив німецьких колоністів на українське суспільне життя, а також дещо розширити характеристику українсько-німецьких культурних взаємин з ФРН та НДР у 40–80-ті роки ХХ ст.

3. Аналізуючи німецько-українські освітні взаємини, варто було б навести й приклад успішної співпраці одного з українських регіонів. Зокрема, таким прикладом могло б стати співробітництво Волині з німецькою спілкою Brueckenschlag Ukraine e.V. («Мости в Україну»), «Historische Verein Wolhynien e.V.» (Історичним товариством «Волинь») та «Bugholendry e.V.» («Товариством бузьких голендрів»).

4. Визнаючи факт високого рівня стилістичного, граматичного та орфографічного викладу тексту, зауважуємо наявність в окремих місцях рукопису несуттєвих правописних та стилістичних неточностей.

Однак ці зауваження не знижують загального високого наукового рівня дисертаційної праці О. В. Мельничук і можуть розглядатися як побажання на перспективу у подальшій роботі. Вважаємо, що дисертанткою проведена масштабна дослідницька робота, проаналізовані й узагальнені різнопланові

джерела. Здобувачеві вдалося розв'язати сукупність тих дослідницьких завдань, які сприяли всебічному вивченню предмета дисертації.

Текст дисертації, її основні положення та висновки відповідають викладу матеріалу в авторефераті. Результати дослідження відображені у тринадцяти публікаціях автора (шість з них – у фахових виданнях, з них дві – у збірниках, що входять до міжнародних наукометричних баз даних). Ключові концептуальні аспекти дослідження пройшли апробацію на дванадцятьох міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що представлена дисертація є комплексним, самостійним і завершеним дослідженням, відповідає вимогам, які ставляться до такого виду наукових робіт, а її автор – Мельничук Ольга Вікторівна заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інженерної педагогіки,

психології та українознавства

Луцького національного

технічного університету

М. П. Костюк

